

Egyszóval, Dersiné értékelése nem megnyugtató, hiszen mutatói ezeket a lehetőségeket mellőzik, s olyan szinten állnak meg, ahol még a rendszerekre aligha lehet valódi értékelést adni.

A kézi és gépi keresés szembeállítása jóllehet indokolt, azonban nem tartalmaz reális alternatívát. Nem világos ugyanis Dersiné álláspontja. Vajon a gépi keresés bizonyos - valóban létező - problémái miatt a manuális kereséshez kíván visszatérni? Aligha hiszem, mivel nem képzelhető el, hogy a szakemberek tájékoztatását kézi módszerekkel, kiadványokkal el lehet intézni. Hány vegyész kellene ehhez? Gondolom, a vegyésztársadalom jelentős hányada a többiek tájékoztatásával lenne elfoglalva, és ez illuzórikus. Ugy gondolom, a reális alternatíva az, hogy a gépi kereséssel szemben egy másik, hatékonyabb gépi keresés áll szemben. Nem visszafelé, hanem előre kell lépni. És akik jelenleg a kémiai tájékoztatás fejlesztésén dolgoznak világszer- te, szintén ebben az alternatívában gondolkodnak.

Dersiné cikkének gazdaságossági adatai azért nem meggyőzőek, mert részben eléggé régi adatok, másrészt ezek mindig konkrét rendszerhez kötöt- tek. Ugy vélem, a Veszprémi Egyetem szolgáltatásának igen alacsony az elő- fizetési ára, kb. egy-két kvalifikált munkaerő havi fizetéséért a CAC egy témáját egész esztendőn át figyelik. Sőt, Zsidai József, jóllehet más, de tel- jesen hasonló szolgáltatás kapcsán kimutatta, hogy a költségek alacsonyabbak, mintha ugyanezt a szolgáltatást manuálisan kellene megteremteni. (Könyvtá- ros, 1976. 6. no.)

Számos apró részlettel nem kívánok foglalkozni. Pl. hogy a retrospektív keresés régen megoldott, sőt, már milliós dokumentumok leírásait tartal- mazó visszakereső rendszerek léteznek, csupán Magyarországon nincs ilyen, a kémiában egyébként főleg bürokratikus akadályok miatt. Vagy hogy miért is várnánk el egy diszciplína szerint kialakított rendszertől az interdiszcipli- nális keresést, stb. Ugy érzem, elegendő itt a fő problémákra kitérni.

Végül egy kérdés. Dersiné cikkének összefoglalása minek az összefog- lalása? Mindenesetre nem saját cikkének konkluzióit tartalmazza, hanem va- lami mást, nevezetesen inkább azt sugallja, hogy a CAC típusu szolgáltatások továbbfejlesztése a feladat, nem pedig a kézi keresésre való visszatérés, a- melyhez semmi feltétel nem áll rendelkezésre.

HORVÁTH Tibor

Megjegyzések Dersi Gyuláné cikkével kapcsolatban

A szerző rengeteg adatot használ fel tanulmányában, azonban az ötven körüli irodalmi hivatkozás ellenére Dersinére ugyanaz vonatkozik, amit ő állapít meg más felmérések szerzőiről: "Ezek a felmérések azonban egyértel- mű következtetések levonására - sajnos - nem alkalmasak: vagy mert kevés

egyed megfigyelésével készültek, vagy azért, mert az eredeti vizsgálati felteteleket a gyakorlatban nem lehetett megvalósítani. Sok esetben a felmérést végzők szubjektivitása az akadály: a kapott adatokkal azt akarják bizonyítani, amit kitűztek célul eredetileg..."

A hazai tapasztalatok ismertetéséhez kiindulásul felhasznált saját kísérleti anyag mindössze 6 témára vonatkozik és ezen belül 6 szempontra korlátozódik. Az egyetlen táblázatban összefoglalható adatok is 1971-beliek. Nem értem, mi tette időszerűvé ezeknek a kissé régi adatoknak mostani felhasználását, - hacsak az idézet második felében elítélendőnek minősített szubjektivitás nem?

Feltehetően azért áldoz a szerző annyi fáradságot az információ értékének és a költségfordítások - helyenként filozófiai szintre emelkedő - kifejtésére, hogy a számítógépes SDI szolgáltatások gazdaságtalan és indokolatlan voltát bizonyítsa.

Ebben a törekvésében számos cáfolhatatlan tényt és még több féligazságot hoz egymással olyan kapcsolatba, aminek helyes, érvényes voltát, illetve az összefüggések helytelenségét a helyzetet kevésbé ismerő, éppen tájékozódni kívánó olvasó nem képes felismerni.

Helytelen a "Hazai kísérlet" alcim. Az 1971 óta folyamatos szolgáltatás régen túl van a kísérleti szakaszon. A 7 téma közül azt, amelyik szerzői név alapján került meghatározásra és 100 %-os eredményt hozott, Dersiné eleve kizárja az értékelésből. A több hat közül kettőről megállapítja, hogy ebben "a gép okosabbnak bizonyult az embernél".

Visszatérve a gépi bibliográfiák pontosságára, mint a használati érték egyik kritériumára: a táblázat 7. oszlopában helyes lett volna a pontosság feltüntetése. A felsorolt adatokhoz ebben az esetben még két \emptyset érték (a 301. és 302. témák pontossága) és a bevezetőben kizárt 307. téma 100 %-os pontossága is odakiváncokzik a tárgyilagos megítélés esetén. A kevés számú téma átlagában így $207:7=29,5$ %-os pontosságot kapunk.

Skandináv tájékoztatási szakemberek a 25-30 %-os profilokat már elfogadhatónak, kielégítőnek ítélik. Saját 1971-es adataink szerint a Számítógépes Kémiai Szakirodalomfigyelő Szolgálat (SzKSzSz) pontossága 72 téma előfizetőjének elbirálása alapján 60,4 %-nak adódott.(1)

A szerző ezzel kapcsolatban elfelejti megemlíteni az SDI szolgáltatás pontossága és teljessége között fennálló összefüggést. A teljesség fokozása érdekében általános kifejezésekkel megfogalmazott kérdésre a teljességet jobban megközelítő bibliográfiát válogat össze a gép az adattárból, de ennek sok felesleges hivatkozás (zaj) az ára, a pontosság tehát csökken. A sok szükitéssel pontosabban megfogalmazott kérdésre kevesebb lesz a tárgyra nem vonatkozó válaszok száma, viszont fokozódik a veszélye annak, hogy releváns adatok is kimaradnak a bibliográfiából, tehát csökken a teljesség mutatója. A két ellentétes irányban ható tényező megfelelő arányú érvényesülése adja az optimális eredményt. Ezért csak az tudja eredményesen alkalmazni, aki ezeket ismeri és nem vár tőle olyat, amire eleve nem is alkalmas.

Hasonlóan vitatható a "CAC ismertetése" c. rész, amelyben a szolgáltatás használati értékére vonatkozóan közli a szerző, hogy "a kinyomtatott adatok alapján"

1. meg lehet keresni a vonatkozó nyomtatott CA füzetben a referátumot, vagy

2. az eredeti forrást kell elolvasni."

De ki várhat többet a bibliográfiától - ha géppel készül is? A gépi módszer terjesztői sohasem állították, hogy a gép mentesíti a számítógéppel készült bibliográfia használóit az eredeti források elolvasásától, értékelésétől. Sőt éppen erre kíván számukra több időt biztosítani a mechanikus válogatás gépesítésével.

Ennyit azokról a megállapításokról, amelyeket a szerző közölt a gépi SDI használati értékéről 7 témával kapcsolatos tapasztalatai alapján.

Ezek után vegyük sorra a szolgáltatás költségráfordítási oldalával kapcsolatos megállapításokat. Nem tudom, hogy a szerző ezeket honnan vette. Mindenesetre a VVE Pénzügyi Osztálya részletes kimutatást vezet a számítógépes irodalomkeresésre fordított minden kifizetésről.

1. Az adattár előfizetési díja 1971-75 végéig - "non profit-organization", pl. a VVEKK számára - évi 2500 \$, 1976-ban 3000 \$.

2. "Előfizetési ára 5000 \$/év. És akkor még semmire sem jó, kell hozzá egy lehetőleg IBM gép (egyszeri beruházás)... " - olvashatjuk a cikkben. Ez azonban tévedés. Egyáltalán nem kell hozzá saját gép. Lehet a gépidőt bérelni is. A gépóradij magában foglalja a használt berendezés amortizációját is, a szakembergárda munkabérét is. Igaz, hogy ez nem olcsó, 8-9000 Ft. külső felhasználóknak, de akadémiai intézményeknek az MTA önköltséges gépórát biztosít 900 Ft-ért.

3. "Okok kutatása" címen ezután a szerző megállapítja, hogy a szolgáltatás drága voltának a fentiekén kívül oka még "a vele dolgozók magas bére..." Ez a valóságban úgy fest, hogy jelenleg 2 vegyész mérnök tartja fenn a szolgáltatást. Az egyik 1971 óta elvégezte még a KMK "Számítógépek könyvtári és dokumentációs alkalmazása" című 2 éves tanfolyamot, majd beiratkozott a VVE vegyipari rendszerszervező szakának levelező tagozatára (4 év). Hazánkban egyedülálló gyakorlata van a kémiai keresőprofilok megszerkesztésében (2). Havi alapbére ezek után 2700 Ft. - A másik vegyész 1975. végén kapcsolódott be a munkába - havi 2500 Ft bérért. Nem tudom, indokolt-e ezek alapján a vele dolgozók magas bérét felhánytorgatni.

4. "...és a szervezet is drága..." Erre vonatkozóan azt tudom javasolni, hogy vessük össze néhány hazai egyetemi könyvtár költségvetésében a munkabérek az összes fenntartási költségekkel, vagy inkább a beszerzésre ráfordított összegekkel. A helyzet a következő: (3)

Könyvtárak megnevezése	Időszaki kiadványok száma	Állománygyarapításra fordított összeg Ft-ben	Munkabér Ft-ban	Százalék
Magyar Tudományos Akadémia Központi Könyvtára	4 368	5 115 344	3 281 733	64,1 %
Eötvös Lóránd Tudományegyetem KK	885	1 866 437	2 480 344	133,0 %
Kossuth Lajos Tudományegyetem KK	3 346	940 298	1 657 824	176,0 %

Könyvtárak megnevezése	Időszaki kiadványok száma	Állomány-gyarapításra fordított összeg Ft-ban	Munkabér Ft-ban	Százalék
Tudományegyetem Pécs KK	624	440 119	701 225	159,0 %
József Attila Tudományegyetem KK	2 376	1 033 497	1 481 906	144,0 %
Budapesti Műszaki Egyetem KK	2 295	4 753 216	2 111 124	44,4 %
Nehézipari Műszaki Egyetem KK	1 357	2 397 210	1 285 632	53,6 %
Vegyipari Egyetem KK Veszprém	963	2 285 000	541 000	24,3 %
Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem KK	749	824 670	1 256 586	152,0 %
Állatorvostudományi Egyetem KK	611	605 008	272 275	37,5 %
Kertészeti Egyetem KK Bp.	1 522	1 373 963	471 841	34,5 %
Erdészeti és Faipari Egyetem KK	934	544 449	254 482	46,7 %
Agrártudományi Egyetem KK	2 806	1 786 924	686 043	38,5 %

5. A gépi SDI üzemeltetési költségeihez hasonlóan értékeli a szerző a szolgáltatás bevezetése miatt megnövekedett "járulékos szolgáltatásokat": xerox-igény, szaporodó könyvtárközi kölcsönzés, több ráfordítás, stb.

Több szolgáltatás kétségtelenül több költséget jelent, de ezek nem irhatók a gépi SDI költségeinek számlájára. Az egyetemen belüli szakirodalmi igények kielégítésében kétségtelenül az ellátás magasabb szintjét jelentik, a külső megbízók számára pedig lehetővé teszik a drága referáló folyóiratok és a primér források jelentős hányadának megtakarítását, megbízható, gyors szolgáltatásokkal (SDI, reprográfia, fordítás) való helyettesítését. A gépi SDI-re alapozott szakirodalmi információs szolgáltatások VVEKK-ban kialakított rendszere így biztosítja a költséges, de nagy teljesítőképességű, korszerű eszközök és berendezések országos szintű kihasználását, megtérülését.

6. Nem értem, végül, mi a célja a szerzőnek az előbbiekhöz hozzáfűzött megjegyzésével: "kapitalista viszonyok között természetes, hogy a szolgáltató ezt (a költséget) a vevőre hárítja..." Elvárná a szerző, hogy a VVE saját költségvetéséből biztosítsa az egész magyar vegyipar, a kutató intézmények és a felsőoktatás kémiai információs (gépi bibliográfiai) igényeit, de kapitalistának bélyegzi azért, mert nem teheti ezt? - Természetesen van rá példa, hogy az állam jelentékeny támogatást ad a szakirodalmi szolgáltatások gépesítéséhez - még kapitalista államokban is, pl. a skandináv államokban. Lengyelországban a Vegyipari Minisztérium viseli a gépi SDI költségeinek 40 %-át, a Lengyel Tudományos Akadémia és a Felsőoktatási Minisztérium a további 30-30 %-át. A szolgáltatás ingyenes. - Sajnos, hazánkban az ilyen jellegű együttműködés megszervezése nem sikerült.

A MTA korlátozott gépórakedvezményt, a MM (most már KM) az adattár beszerzésére póthitelt biztosított ugyan, de ugyanakkor a gyógyszeripar - a VVEKK tapasztalatainak felhasználásával - megszervezte saját független (a VVEKK-val párhuzamos) gépi SDI szolgáltatását.

Az információk hasznossága és a ráfordított költségek figyelembevételére alapján a tudománypolitikáért felelős szervezeteknek kellene döntenük a szolgáltatás jövőjéről. - Sajnos, itt az illetékesség - különösen, ha gazdasági következményei is vannak: fejlesztési költségek, támogatás, stb. - igen elmosódik. A SzKSzSz nyomán hazánkban létrejött újabb gépesített SDI szolgáltatások (INSPEC, INIS, METADEX) azonban a gyakorlatban cáfolják a szerző elméletét, állításait a gépesített irodalomkeresés rossz hatásfokáról, gazdaságtalan voltáról, végeredményben használhatatlanságáról.

Sajnos, a külföldi irodalomból idézett negatív vélemények sem meggyőzőek. Az 1968-69-es stockholmi kísérlet anyaga (200 kérdés) ugyan jóval meghaladja a szerzőét (7 kérdés), de ma, 1976-ban már szintén nem mérvadó. A szerző igen gondosan válogatta a szakirodalomból a gépi módszert negatívan értékelő hivatkozásokat. - A hazai, pontosabban néhány budapesti felhasználó állásfoglalását 1971-ben publikált amerikai véleményekkel támasztja alá. Azóta a szolgáltatás technikája, igénybevétele és értékelése rengeteget változott. De merem állítani, hogy 1971-ben is bőven lehetett volna találni az irodalomban az idézett véleményekkel homlokegyenest ellenkezőket is, talán még a negativaknál is nagyobb számban. . .

Az elméleti jellegű következtetések igazolását mindenestre a gyakorlatban kell keresni. Azt pedig a szerző is elismeri, hogy azóta - az idézett negatív vélemények ellenére - "gomba módra szaporodtak el a különböző intézetek által kiadott mágnesszalagok".

A közleményt egyébként igen egyenetlenné teszik a fenti gondolatmenet-höz nem szorosan kapcsolódó adatok, amelyek pl. a Chemical Abstracts Service működésével, a referált folyóiratok számával, a CA referátumok számának növekedésével, stb. kapcsolatosak. A CAS tevékenységéről szóló angol nyelvű broszúra ismertetése valóban nem volna haszontalan, de a tárgyalta problémához való kapcsolása erőltetett.

Főleg részletnek tűnik a gépi SDI számítógépigényének kiszámításáról közölt képlet is.

Valóban fennálló probléma viszont a retrospektív keresés gépesítése és a határterületek valamint multidiszciplináris témák bibliográfiájának összeállítása. Az utóbbi esetén kap jelentőséget az a kérdés, hogy a profilra szabott egyetlen adattár hiányában mennyi és melyik adattárak átfésülése adja elviselhető, illetve megtérülő költségráfordítás ellenében a legjobb eredményt, a legteljesebb releváns bibliográfiát.

Összefoglalva:

Sajnálatos tény, hogy a szerző, az ország legnagyobb műszaki egyetemének, a BME Központi Könyvtárának kémiai szaktájékoztatójaként és a szakirodalmi ismeretek oktatójának minőségében nem tud felülemelkedni a gépi irodalomkeresés iránt érzett szubjektív bizalmatlanságán. Ha a módszer gazdaságosságát, használhatóságát, hatásfokát személyesen kétségbe is vonja, 10 000 hallgató és 3000 oktató érdekeit figyelembe véve elő kellene segítenie azok megismerkedését a műszaki tájékoztatás területén rohamosan terjedő módszerrel.

Ahogy ezt a tanulmány záró mondata kifejezi: "Az információs szolgálatnak ismernie kell az elérhető eszközöket, - azok használatát és a felhasználók igényeit a leggazdaságosabb módon kell kielégíteniük. Ezek a közeljövő feladatai."

x x x

1. KOVÁTS Zoltán - EGYHÁZY Tiborné - MAÁR Hilda: A Számítógépes Kémiai Szakirodalomfigyelő Szolgálat hazai tapasztalatai

= MTA Kémiai Közlemények 37. 111-7 (1972)

2. EGYHÁZY Tiborné - KOVÁTS Zoltán: A tájékoztató munkakör új szakmai profilja a számítógépes szolgáltatásokat nyújtó információs központokban. A Nemzetközi Tudományos-Műszaki Információs Központ Szimpóziumán (Moszkva, 1975. dec.) elhangzott előadás (szövegét lapunk jelen száma közli).

3. Művelődésügyi Minisztérium Statisztikai Osztály Statisztikai tájékoztató Tudományos és Szakkönyvtárak 1970. Bp. 1972. 233-5

KOVÁTS Zoltán